

Απόστολος Πιερρής

Η ΕΛΕΝΗ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Το Πνεύμα των Δωρικών Μεταμορφώσεων

Μερος Α΄

Η Επική Παράδοση

τὸ μέ νυν ἀρπάζειν γυναῖκας ἀνδρῶν ἀδίκων νομίζειν ἔργον εἶναι, τὸ δὲ ἀρπασθαισέων σπουδὴν ποιήσασθαι τιμωρέειν ἀνοήτων, τὸ δὲ μηδεμίαν ὥρην ἔχειν ἀρπασθαισέων σωφρόνων· δηλα γὰρ δὴ ὅτι, εἰ μὴ αὐταὶ ἐβούλοντο, οὐκ ἂν ἥρπάζοντο.

Ηρόδοτος I, 4, 2 (για την αιτία του Τρωικού Πολέμου)

Με την κατάρρευση του «Μυκηναϊκού» συστήματος (του Αχαιϊκού δυναμικού πεδίου και της κυριαρχίας των Πελοπιδών) κατά το μέσον του 12^{ου} π.Χ. αιώνα, και την επακολουθήσασα Κάθοδο των Δωριέων στην Πελοπόννησο (προς το τέλος του αιώνα), προκαλούνται συνθήκες ρευστότητας πολιτισμικής και πολιτικής στον Ελλαδικό χώρο που έχουν σαν αποτέλεσμα την πρώτη περίοδο του Ελληνικού εξωστρεφούς επεκτατισμού με τον μεγάλο αποικισμό των Δυτικών βασικά παραλίων της Μ. Ασίας (Αιολικό, Ιωνικό, Δωρικό από Βορρά προς Νότο).

Οι μετατοπίσεις και μετοικήσεις ομάδων, γενών και πληθυσμών άρχισε περί τα 60 χρόνια μετά την άλωση της Τροίας, με την μετακίνηση Θεσσαλών από την Πίνδο στα πεδινά της μετέπειτα Θεσσαλίας. Η πίεση από την μετοικεσία αυτή μετέφερε τους Βοιωτούς από την περιοχή της Θεσσαλικής Άρνης στην νυν Βοιωτία. Πιθανώτατα μεταφερόμενη πίεση από την νέα κατάσταση στην πεδιάδα του Βοιωτικού Κηφισσού επέφερε την μετατόπιση των Δωριέων από την Δρυοπία που κατοικούσαν στην δυναμερή συννεύρωση των ορεινών όγκων Οίτης, Βαρδουσιών και Παρνασσού-Γκιώνας στον άνω ρου του Μόρνου, προς τα δυτικά στην Λοκρίδα και Αιτωλία και εκείθεν στην Πελοπόννησο. Με την σειρά τους οι δεσπόζοντες Αχαιοί της Λακεδαίμονος και της Αργείας αναχωρούν προς την δυσχερέστερη βόρεια Πελοπόννησο, εκτοπίζοντας πάλι Ίωνες από εκεί προς τους σύμφυλους τους Αθηναίους. (Θουκυδίδης, Ι, 12).

Η Ιωνία συντίθεται από ομάδες δυσारेστημένων με την νέα κατάσταση στην Πελοπόννησο, Ίωνες από την βόρεια μεριά της (την περιοχή του Αγαμέμνονα), με την συναδέλφωση Αττικών και την συμμετοχή και υπό την ηγεσία συχνά Αιολέων ανάκτων από την Πύλο στην περιφέρεια της Δυτικής Πελοποννήσου.

Έτσι διαμορφώθηκε στις βασικές τις γραμμές η φυλογεωγραφία του κλασσικού Ελληνισμού προς το τέλος της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ.

Οι Ίωνες και Αιολείς κουβαλούσαν τις μνήμες των ισχυρών ανάκτων της Μυκηναϊκής περιόδου και των υπεράνθρωπων κατορθωμάτων τους, των μεγάλων έργων και των φοβερών δράσεών τους. Ήταν τότε πριν η ιστορική φάση της επικράτειας του βιώματος της κυριότητας των δυνάμεων ως του μεγάλου σταθεροποιητή της ατομικής και συλλογικής, όπως και της κοσμικής ύπαρξης. Οι ισχυροί της εποχής του Χαλκού έγιναν για την νέα συνείδηση Ήρωες, ημίθεοι, λόγω του μεγέθους και του βάρους της παρουσίας των στον χρόνο. Για τους περισσότερους πλάστηκε και μια καταγωγή από θεό και θνητή – οι «Οίες» του Ησιόδου διηγούνταν τα κλέη των από αυτήν την σκοπιά. Η αριστοκρατία εκεί στην Μ. Ασία θυμόταν σε συμπόσια και σε τελετουργίες τους παλαιούς αξιομνημόνευτους δράστες του συστήματος που κατέρρευσε. Κάποιοι με καλή φωνή και αίσθηση του ρυθμού έψαλλαν τις περασμένες ιστορίες της δόξας. Λειτουργούσε όμως ταυτόχρονα το καινούριο κυρίαρχο Δωρικό βίωμα του κάλλους. Έτσι η διήγηση έγινε έπος, κροτούσε σε δακτυλικό μεγαλόπρεπο εξάμετρο, και η γλωσσική μορφή αποθεώθηκε. Εμφανίστηκαν οι αοιδοί, οι τραγουδιστάδες της νέας τέχνης, και δημιουργήθηκε κατά τον 10^ο αιώνα π.Χ. η μεγάλη και υψηλή επική ποίηση με κορυφαία αρχή τον Όμηρο (γύρω στο 900 π.Χ.).

Το ηρωικό status και η επική ποίηση γεννήθηκαν μαζί, από την ίδια μνήμη παρελθόντος μεγαλείου, στην γραμμή δυναμικής αλληλεπίδρασης Ιωνίας και Αιολίδος Χίος – Σμύρνη – Σάρδεις, υπό την πνοή όμως του Δωρικού πνεύματος, και στην αρχή απλά υπό τον συναγερμό του Δωρικού βιώματος.

[Ο Ησίοδος καταλέγει το «*ἀνδρῶν ἡρώων θεῶν γένος, οἳ καλέονται ἡμίθεοι*» στην προτέρα γενεά από την δική του (και δική μας). *Έργα και Ημέραι*, νν. 157-173. Πρόκειται για την ύστερη εποχή του χαλκού, την Μυκηναϊκή περίοδο. Το γένος εκείνο που χάθηκε σε ολέθριες μάχες και κακούς πολέμους για την Τροία και την Θήβα (161-166), και που ο Ζεός μετά το έταξε να κατοικεί στις νήσους των Μακάρων παρά τον Ωκεανό (167-173). Σε οξύτατη αντιπαράθεση προς την τέταρτη γενεά ανθρώπων, την Μυκηναϊκή λεγομένη, ορίζεται η πέμπτη, στην εποχή του Σιδήρου, η παρούσα. Οδύρεται ο Μουσόληπτος Ησίοδος (174-178):

μηκέτ' ἔπειτ' ὄφελλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι
 ἀνδράσιν, ἀλλ' ἢ πρόσθε θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι.
 νῦν γὰρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήρεον· οὐδέ ποτ' ἦμαρ
 παύσσονται καμάτου καὶ οἰζύος οὐδέ τι νύκτωρ
 φθειρόμενοι· χαλεπὰς δὲ θεοὶ δώσουσι μερίμνας.

Είμαστε στην εποχή του πάθους της ανθρώπινης ύπαρξης, του κόπου και πόνου, της φθαρτικής μέριμνας του χρόνου. Η βαρεία αυτή αντίληψη της χαλεπής μοίρας του ανθρώπου «ερριμμένου» στον καταναγκασμό των έργων της έγχρονης ανησυχίας, συγγενάται με το καινό ευαγγέλιο του Δωρικού πνεύματος, το βίωμα και την συνείδηση της λυτρωτικής αιωνιότητας δια της τελειότητας του όντος στην δοξολογία του Κάλλους. Όσο η συνείδηση αυτή ανδρούται, και αναδύονται οι Μορφές που την εκφράζουν και άρα την ικανοποιούν, τόσο μαλακώνει η συναίσθηση του βάρους της Μοίρας στον χρόνο, και έτσι επιτυγχάνεται ο κλασσικός ησυχασμός στο βίωμα του «τέλους» και τον έρωτα του κάλλους, στην Οδό της αιωνιότητας. Αυτή είναι η Δωρική κοσμοϊστορική Επανάσταση].

Οι ορίζουσες μνήμες που κουβαλούσαν οι Ίωνες και Αιολείς άποικοι στα παράλια της Μ. Ασίας αφωρούσαν κυρίως τα Τρωικά και Θηβαϊκά. (Έτσι χαρακτηρίζει και ο Ησίοδος τα έργα και πάθη εκείνης της περιόδου). Αυτά ήσαν τα ηρωικά κλέη της προτέρας γενεάς, τα δικά τους μεγάλα και σπουδαία πριν την Πτώση.

Οι Θηβαϊκοί πόλεμοι ήσαν η έκρηξη μιας αντιπαλότητας στο εσωτερικό του Μυκηναϊκού συστήματος μεταξύ του Πελοποννησιακού και Στερεοελλαδικού μέρους του, μεταξύ Αχαιών και Βοιωτών, και μεταξύ των δύο κέντρων των, του Αργείου και του Θηβαϊκού.

Η τελική υπερίσχυση του πρώτου στην διαπάλη εκείνη, ωδήγησε στην εκτόνωση προς τα έξω της έντασης που προϋπήρχε και της δυναμικής που δημιουργήθηκε από την νίκη, αποτέλεσμα δε της διαμορφωθείσας κατάστασης ήταν η Τρωική εκστρατεία. Τώρα συγκρούονται το Μυκηναϊκό με το Χετιτικό σύστημα στο μεταίχμιο των δύο, τόπο ηυξημένου γεωπολιτικού και οικονομικού ενδιαφέροντος, στα Στενά όπου η Μαύρη θάλασσα εξέρχεται στο

Αρχιπέλαγος, στην περιοχή όπου εδέσποζε το Ίλιον. Αυτή είναι η πολιτική σημασία του Τρωικού πολέμου. Λίγες δεκαετίες πριν, η αντίστοιχη αντίθεση μεταξύ Φαραωνικής Αιγύπτου και Χετιτικής Αυτοκρατορίας είχε φθάσει την αιχμή της με την τιτανική σύγκρουση των δύο δυνάμεων πάλι στην buffer zone μεταξύ των, στην Συρία, κατά την μάχη του Qadesh.

[Ο Πλάτων δίνει ακριβώς αυτήν την διάσταση και ερμηνεία της κοσμοϊστορικής σύρραξης. Μόνο που αντί της Χετιτικής αρχής, που δεν ξέρει με αυτό το όνομα, ομιλεί για την Ασσυριακή δύναμη η οποία ήταν ο εκφραστής της λογικής της ευρείας γεωπολιτικής συσσωμάτωσης και της οικουμενικής ολοκλήρωσης και πάλι μετά την κατάρρευση του Συστήματος Ισορροπίας Δυνάμεων της ύστερης εποχής του Χαλκού, πριν παραδώσει την σκυτάλη της Αρχής στους Μήδους και τους Πέρσες.

(οι Δωριείς μετά την κάθοδό τους στην Πελοπόννησο σχεδιάζουν έναντι της προσλαμβανόμενης απειλής επίθεσης εκ μέρους της ανατολικής δύναμης) ... καθάπερ οί περι τὸ Ἴλιον οἰκοῦντες τότε, πιστεύοντες τῇ τῶν Ἀσσυρίων δυνάμει τῇ περι Νῖνον γενομένη, θρασυόμενοι τὸν πόλεμον ἤγειραν τὸν ἐπὶ Τροίαν. ἦν γὰρ ἔτι τὸ τῆς ἀρχῆς ἐκείνης σχῆμα τὸ σωζόμενον οὐ σμικρόν· (παρά την ήττα δηλαδή στον Τρωικό πόλεμο)· καθάπερ νῦν τὸν μέγαν βασιλέα φοβούμεθα ἡμεῖς, καὶ τότε ἐκείνην τὴν συσταθεῖσαν σύνταξιν ἐδέδισαν οἱ τότε. μέγα γὰρ ἔγκλημα πρὸς αὐτοὺς ἢ τῆς Τροίας ἄλωσις τὸ δεύτερον ἐγγεγόνει (μετά την πρώτη υπό τον Ηρακλή)· τῆς ἀρχῆς γὰρ τῆς ἐκείνων ἦν μῶριον. (Πλάτων, Νόμοι, Γ, 685c).

Ο Πλάτων αποδίδει την έναρξη της τελικής εχθρότητας σε κίνηση της άλλης πλευράς, ερμηνεύοντας γεωπολιτικά την «Αρπαγή» της Ελένης. Η δική μου λογική, όπως παραπάνω διαγράφεται, δείχνει στην αντίθετη κατεύθυνση.

Ανάλυση της Πλατωνικής εκδοχής και του πραγματικού ιστορικού πλαισίου των γεγονότων δείτε στο: Apostolos L. Pierris, *Value and Knowledge, The Philosophy of Economy in Classical Antiquity*, 2000, p. 307 and n. 51, pp. 417 – 422].

Στην νέα τους πατρίδα, Ίωνες και Αιολείς τραγουδούσαν τα περασμένα κλέη των Αχαιών κυριάρχων. Στο σημείο του χώρου και του χρόνου που προείπα τα δημοτικά τραγούδια έγιναν μνημειακή ποίηση: υπό την γονιμοποιό δύναμη του νέου Δωρικού βιώματος

γεννήθηκε η μεγαλειώδης Μορφή του Έπους. Τελιογέννητη βγήκε η Ομηρική Ιλιάδα.

1. Ιλιάς

Η Ιλιάδα αποτελεί ύμνο στον Αχιλλέα. Το θέμα της αναγγέλλεται εκ προοιμίου και δεν έχει να κάνει με την έκβαση της διαμάχης Δαναών και Τρώων, ούτε με την εκπόρθηση της Τροίας, αλλά με την μήνιν του αριστοήρωα και την τελική του απόλυτη και μεγαλειώδη και τρομερή δικαίωση.

*Μῆνιν ἄειδε, θεά, Πηληιάδεω Ἀχιλῆος,
οὐλομένην, ἣ μύρι' Ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκεν,
πολλὰς δ' ἰφθίμους ψυχὰς Ἄϊδι προΐαψεν
ἡρώων, αὐτοὺς δὲ ἐλώρια τεῦχε κύνεσσιν
οἴωνοις τε πᾶσι, Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή,
ἐξ οὗ δὴ τὰ πρῶτα διαστήτην ἐρίσαντε
Ἀτρεΐδης τε Φάναξ τε ἀνδρῶν καὶ δῖος Ἀχιλλεύς.*

(Α 1-7)

Η οξύτατη αντιπαράθεση του θείου Αχιλλέα με τον βασιλιά Αγαμέμνονα λαμβάνει χώρα στην Α' Ραψωδία. Στην αρχή της δεύτερης προσδιορίζεται η εννοούμενη βουλή του Δία. Είναι νύχτα, όλοι θεοί και θνητοί κοιμούνται, αλλά άυπνος ο Ζευς «μερμήριζε κατά φρένα» πως θα τιμήσει τον Αχιλλέα και θα καταστρέψει πλήθος Αχαιών. Στέλνει απατηλό ολέθριο Όνειρο στον Αγαμέμνονα να τον διεγείρει σε μάχη για να πάρει την Τροία

αποδεικνύοντας αχρείαστον τον Αχιλλέα που είχε αποχωρήσει από τον πόλεμο θυμωμένος. Και ο άρχων ανδρών ξεσηκώνεται ο ανόητος για να κάνει αυτό που δεν πρόκειται να γίνει έτσι, να νικήσει τους Τρώες και να κουρσέψει την ιερή πόλη του Πριάμου:

φῆ γὰρ ὃ γ' αἰρήσειν Πριάμου πόλιν ἥματι κείνῳ,

νήπιος, οὐδὲ τὰ Φεΐδῃ ἄρα Ζεὺς μήδετο Φέργα·

θήσειν γὰρ ἔτ' ἔμελλεν ἐπ' ἄλγεά τε στοναχάς τε

Τρωσί τε καὶ Δαναοῖσι διὰ κρατερὰς ὕσμινας.

(B 37-40)

Η Β' Ραψωδία κλείνει με τον Κατάλογο των πολεμούντων κατά έθνη και τόπους. Μεσολαβούν διάφορα και ατέλεστα εν συνεχεία, από την Ραψωδία Γ' και μετά, μέχρι και την Η', εκ της Θ' όμως και εξής συντελείται η βουλή του Δία για τον δοξασμό του Αχιλλέα. Στον βασικό λοιπόν πυρήνα της Ιλιάδος, ψάλλοντας εν αναπτύξει το κύριο θέμα της, ευρίσκεται η **Αχιλληΐς** καταλαμβάνοντας και το μεγαλύτερο μέρος της. Στην Αχιλληΐδα προστέθηκε μια συμπληρωματική **Αχαιΐς**, που διαλαμβάνει τα πεπεπραγμένα κατά την απουσία του οργισμένου Αχιλλέα από την εξέλιξη του πολέμου (Ραψωδίες Β' έως και Η'). Τα εντός της βασικής αυτής δισυπόστατης δομής υπέστησαν φυσικά μικρές προσθήκες και αλλοιώσεις κατά την παράδοση των ασμάτων. Προστέθηκαν και τραγούδια με συγκεκριμένα θέματα και ανδραγαθίες. Επί πλέον, πιθανώτατα η «Άγαμέμνονος αριστεία», στο πρώτο μέρος της Λ', προσαρτήθηκε δυσαρμόνια στην Αχιλληΐδα, ενώ ανήκει αρμοζόντως στην Αχαιΐδα, για να τονισθεί και η ηρωική συμβολή του Αγαμέμνονα.

Από τις 39 φορές που απαντά συνολικά η Ελένη στην Ιλιάδα, οι 28 είναι στην Αχαιΐδα. Από τις 11 πάλι της πολύ μεγαλύτερης Αχιλληΐδος, 6 είναι φορμουλαϊκές επαναλήψεις (με μερικές τροποποιήσεις στην πρώτη φράση) από στίχο που εμφανίζεται πρώτα στο Γ 329:

δῖος Ἀλέξανδρος, Ἑλένης πόσις ἠνκόμοιο.

Σε μία ακόμη περίπτωση, Ω 761, η Ελένη εξάρχει, τρίτη κατά σειρά μετά την Ανδρομάχη και την Εκάβη, του γόου για τον νεκρό Έκτορα. Τον κλαίει γιατί ήταν πάντα φιλικός και υποστηρικτικός και καλότροπος προς

αυτήν, ενώ οι άλλοι συγγενείς, με την εξαίρεση του ήπιου Πριάμου, συχνά την κακολογούσαν, εκφράζοντας και την φρόνη όλων των Τρώων προς αυτήν, όπως λέει η ίδια καταλήγοντας τον θρήνο της:

*οὐ γὰρ τίς μοι ἔτ' ἄλλος ἐνὶ Τροίῃ εὐρείῃ
ἥπιος οὐδὲ φίλος, πάντες δέ με πεφρίκασιν.*

Ω 774-5

Φρικτή είναι η Ελένη, που προκαλεί ρήξη, και για τον Αχιλλέα, στο T 325:

εἵνεκα ριγεδανῆς Ἑλένης Τρωσὶν πολεμίζω.

πάντως αναγνωρίζεται η Ελένη ως αιτία πολέμου. Αλλά όταν ο Αχιλλεύς, στην ρήξη του προς τον Αγαμέμνονα στη Ραψωδία Α', σκαιότατα τον ατιμάζει υβριστικά, οπότε θα ήταν και το φυσικώτερο να του στηλιτεύσει ότι πολεμά για μια γυναικεία υπόθεση του αδελφού του Μενελάου, όμως καθόλου δεν αναφέρεται ούτε εμμέσως στο πρόβλημα Ελένη, αλλά αντιθέτως ρητά δηλώνει ότι μάχεται και μοχθεί για να αυξηθεί η δόξα και η τιμή των Ατρείδων αδελφών Εδώ ανάκτων, χωρίς αυτός και η πατρίδα του να έχει καμμιά αντιδικία με την Τροία.

ἀλλὰ σοί, ὦ μέγ' ἀναιδές, ἄμ' ἐσπόμεθ' ὄφρα σὺ χαίρης,

τιμὴν ἄρνύμενοι Μενελάῳ σοί τε, κυνῶπα,

πρὸς Τρώων.

(A 158-160)

Η αντίφαση αίρεται υποθέτωντας ότι η αναφορά και ο στίχος στην T είναι παρέμβλητος, και πιθανώτατα εισήχθη από τους Ομηρίδες, οι οποίοι τραγουδούσαν τα επί μέρους άσματα έχοντας στον νου τους όλα.

Στο Α' 125 (που μπορεί όπως είπα να ανήκει στην Αχαιΐδα), λέγεται ότι ο Αντίμαχος ήταν από τους κύριους ηγετικούς Τρώες που δεν άφηναν να επιστραφεί η Ελένη στον Μενέλαο. Το ζήτημα αναφέρεται αδύναμα και ουδέτερα.

Αντίθετα στο Χ 114-6 υπάρχει σαφής και έντονη προβολή της εκούσιας απαγωγής της Ελένης ως αρχής των δεινών. Ο Έκτωρ, λίγο πριν την μοιραία μονομαχία του με τον Αχιλλέα, γυροφέρνει στο μυαλό του τί να κάνει. Ο Ποιητής δίνει μια έξοχη απεικόνιση του κυματισμού της σκέψης του ήρωα, όταν κοντοστέκεται μιλώντας με την ψυχή του εν αναμονή του θείου Αχιλλέα. Να κρυφτεί μέσα στα τείχη είναι ντροπή. Ανάμεσα στους μερμηρισμούς του μπαίνει και η ιδέα να αφήσει κάτω τα όπλα του και να προτείνει στον Αχαιό ήρωα την επιστροφή της Ελένης και των θησαυρών που πήρε μαζί του ο Πάρις όταν έφυγαν από την Λακεδαίμονα, καθώς και πλούσια λάφυρα από όσα έχει η Τροία. Αλλά ο Αχιλλεύς θα τον σκοτώσει τότε άοπλο σαν γυναίκα. Πονάει από τον θάνατο του φίλου του και δεν λογαριάζει τίποτα άλλο παρά τον ένδοξο γδικιωμό. Δεν θα κάτσει να συζητήσει με τον Έκτορα για επωφελείς συμφωνίες με μαλακά λόγια σαν τα τιτιβίσματα ήιθεου προς παρθένο (111–128). Μέσα σε αυτό το πλαίσιο μιλάει για την Ελένη:

*καὶ Foi ὑπόσχωμαι Ἑλένην καὶ κτήμαθ' ἅμ' αὐτῇ
πάντα μάλ', ὅσσα τ' Ἀλέξανδρος κοίλῃς ἐνὶ νηυσὶν
ἡγάγετο Τροίηνδ', ἣ τ' ἔπλετο νείκεος ἀρχή,
δωσέμεν Ἀτρεΐδῃσιν ἄγειν, ...*

(Χ 114-7)

Αλλά όλο το χωρίο αυτό (98-130) όπου εξιστορείται η ροή της ψυχικής αναδίφησης στον αμφιβάλλοντα «θυμό» του Έκτορα για το τί πρέπει να κάνει, έρχεται αμέσως μετά την μεγαλόπρεπη, και μακρότερη, διήγηση (25-97) του υπερήφανου Αχιλλέα να τα βάζει με τον ίδιο τον Απόλλωνα γιατί τον αναχαίτισε στην φρικτή σφαγή στην οποία έχει επιδοθεί υπέρμετρα εκδικούμενος τον σκοτωμό του Πάτροκλου, μετά την προσμονή του Έκτορα εκτός τειχών να υποδεχθεί το υπερφίαλο μένος του υπέρθυμου αρχιήρωα, μετά τα παρακάλια του γηραιού πατέρα Πρίαμου να καλυφθεί ο γενναίος γιος μέσα στα οχυρά, την σπαραξικάρδια παράκληση, τον γοερό κλαυθμό της μάνας Εκάβης, την γύμνωση του κόλπου και των μαστών, από όπου βγήκε και από τους οποίους ετράφη ο δοξασμένος γιος, το καύχημα ανδρωσύνης της Τροίας. Και μετά από όλα αυτά καταλήγει αυτό το πρώτο άσμα του Έκτορα προ των τειχών και προ της μοίρας του:

ὥς τώ γε κλαίοντε προσαυδήτην φίλον υἱόν,
 πολλὰ λισσομένω· οὐδ' Ἔκτορι θυμὸν ἔπειθον,
 ἀλλ' ὃ γε μῖμν' Ἀχιλῆα πελώριον ἄσσον ἰόντα.
 ὥς δὲ δράκων ἐπὶ χειρὶ ὀρέστερος ἄνδρα μένησιν,
 βεβρωκῶς κακὰ φάρμακα· ἔδω δέ τέ μιν χόλος αἰνός,
 σμερδαλέον δὲ δέδορκε Φελισσόμενος περὶ χειρὶ·
 ὥς Ἔκτωρ ἄσβεστον ἔχων μένος οὐχ ὑπεχώρει,
 πύργῳ ἔπι προέχοντι φαεινὴν ἀσπίδ' ἐρείσας.

X 90-98

Το πνεύμα, το θέμα και το ύφος εδώ (μέχρι και της χρήσης χαρακτηριστικής παρομοίωσης) είναι γνήσια πρωτογενή Ιλιαδικά. Η ψυχολογικότητα, ο ποιός «καθημερινός» ρεαλισμός, η συναισθηματικότητα του ακολουθούντος δεύτερου χωρίου ταιριάζουν περισσότερο με το στυλ της Οδύσσειας. Αυτό λοιπόν προέρχεται από άλλη αιτιολογία. Προφανώς έχει συρ-ραφεί ραψωδικά από έτερο άσμα ηρωικό (σαν από άλλο κλέφτικο δημοτικό τραγούδι). Φυσικά η ενότητα του έργου δεν θίγεται γιατί το δεύτερο εξειδικεύει ψυχολογικά με την παρακολούθηση της νοερής και συναισθηματικής, υπαρξιακής διακύμανσης του ήρωα την μεγαλειώδη οντολογική («αντικειμενική») κατάστασή του, όπως περιγράφεται στο πρώτο άσμα.

Προς τούτοις, η αναφορά, εντός του δεύτερου τραγουδιού, στην αρχέκακη και αρχίνεικο αρπαγή της Ελένης από τον Πάρι, αποτελεί παρηλλαγμένη επανάληψη της διατύπωσης στην Ραψωδία Η (και όθεν στην Αχαιΐδα), 388-393. Εκεί το «*νείκος όρωρεν*» ένεκα του Αλεξάνδρου.

Σε μια μακρά και μακρόσυρτη, υφολογικά ασθενέστερη, διήγηση της Ι Ραψωδίας («Πρεσβεία»), που έχει διαμορφωθεί από, αν δεν ανήκει εξ ολοκλήρου σε, κάποιον Ομηριστή, προχειρίζεται, αλλά και απαξιώνεται («γιατί να πολεμάνε οι Αργείοι με τους Τρώες; Για την Ελένη; Μόνοι οι Ατρείδες αγαπάνε την γυναίκα τους; Κάθε εχέφρων φροντίζει για την δική του» - εδώ ταιριάζει το σχόλιο στον Ηρόδοτο που έβαλα στην

προμετωπίδα της μελέτης), η απαγωγή της Ελένης ως αιτία του πολέμου (I 337-342). Μιλάει ο Αχιλλέας προς τον Οδυσσέα που πήγε να τον εκλιπαρήσει εκ μέρους του Αγαμέμνονα με απειρέσια δώρα και υποσχέσεις για να αποθέσει την μήνη του και να ξαναλάβει μέρος στον πόλεμο που εξελίσσεται καταστροφικά για τους Αχαιούς. Αλλά όπως εξήγησα παραπάνω, ο Αχιλλέας δεν αναφέρει τίποτα για την Ελένη εκεί που θα ήταν καιριώτατο να το κάνει για να υποτιμήσει τον Αγαμέμνονα κατά την μεγάλη ρήξη μεταξύ τους στην Α΄ Ραψωδία.

Στο ίδιο άσμα του Ομηριστή, γίνονται δυο ταυτόσημες και πανομοιότυπες μνείες της έξοχης ομορφιάς της Ελένης, I 140 και 282.

Ωστε στην Ιλιάδα του Ομήρου (την αρχική Αχιλλήϊδα με μικρή την έκταση της Αχαιΐδος), ελάχιστη ή ανύπαρκτη, και πάντως αδιάφορη, ουδέτερη και ασήμαντη ήταν η παρουσία της Ελένης ως ουσιώδους παραμέτρου της διήγησης.

Από τους Ομηριστές της Ιλιάδος (και ιδίως και κυρίως στα μέρη της Αχαιΐδος) προστέθηκε η έμφαση στην υπόθεση της απαγωγής.

Πάλι όμως με την διπλή αντιθετική αξιολογική κρίση που χαρακτηρίζει εξ υπαρχής το θέμα.

Στο ίδιο κομμάτι, την «Τειχοσκοπία» της Ραψωδίας Γ΄, εμφανίζονται και οι δυο όψεις του γεγονότος. Οι προύχοντες ταγοί των Τρώων λένε με θαυμασμό - όταν βλέπουν την Ελένη να ανεβαίνει στον πύργο για να δει την μονομαχία του Μενέλαου με τον Πάρι, οπότε και με προτροπή του Πρίαμου ονοματίζει τους έξοχους των Δαναών - :

οὐ νέμεσις Τρῶας καὶ ἐϋκνήμιδας Ἀχαιούς

τοιῆδ' ἄμφι γυναικὶ πολὺν χρόνον ἄλγεα πάσχειν·

αἰνῶς ἀθανάτησι θεῆς εἰς ὧπα FέFοικεν.

(Γ 156-8)

Από το άλλο μέρος η ίδια η Ελένη μιλάει για τα αίσχη της και τους ονειδισμούς που υφίσταται, αποδίδοντας στην ντροπή τους εξ αιτίας της που οι Διόσκουροι δε παρίστανται. Δεν βλέπει τα αδέλφια της από την ίδια μάνα, τον ιπποδαμαστή Κάστορα και τον έξοχο πύκτη Πολυδεύκη, μήπως δεν ήλθαν από την Λακεδαίμονα ή ήλθαν αλλά δεν θέλουν να

συμμετέχουν στον πόλεμο με τους άλλους ήρωες φοβούμενοι τον ψόγο και την κατάκριση:

αἴσχεα δειδιότες καὶ ὀνείδεα πόλλ' ἄ μοί ἐστιν;

(Γ 242)

2. Κύπρια

Τα λεγόμενα Κύπρια έπη εξιστορούσαν τα συμβάντα προ της Αχιλλέως μήνιος. Συντέθηκαν προς το τέλος του 8^{ου} αιώνα π.Χ., λίγο πριν την ανάδυση της λυρικής μορφής στην ποίηση και την πλαστικής μορφής στην γλυπτική. Συντέθηκαν κατά την ραψωδική μέθοδο, για να αποτελέσουν την διήγηση του Τρωικού πολέμου από την αρχή και αιτία του μέχρι την έναρξη της Ιλιάδος.

[Τα έπη ήσαν τόσο καλά και παλαιά που μια γνώμη απέδιδε την συγγραφή τους στον ίδιο τον Όμηρο (Test. 1-3 Bernabé, PEGr I). Σωστά ο Ηρόδοτος, και με συγκεκριμένο επιχείρημα, διαφωνεί προς την διαδεδομένη εκείνη ιδέα (II, 217). Διάφορες ήταν οι εκδοχές, συναντούμε δε και μια επιφυλακτικότητα ως προς την αληθή πατρότητα (cf. «ο τα Κύπρια ποιήσας», Αριστοτελης, Ποιητική, 1459a37; «τα Κύπρια έπη», χωρίς όνομα ποιητού, Πανσανίας, X, 26, 1; 4).

Επικρατέστερα ονόματα ήταν:

(α) του Στασίνου (λέγεται μια δυο φορές Κύπριος, αλλά το επίθετο προήλθε εσφαλμένα από το έργο με αντίστροφη λογική, θεωρήθηκε δηλαδή ότι το έπος απεκλήθη Κύπρια επειδή το συνέθεσε Κύπριος, αλλά τότε θα έπρεπε να ονομάζεται ο ίδιος Κύπριος, όχι απλώς να κατάγεται από την Κύπρο, δείτε επ' αυτού αμέσως παρακάτω – πέραν του ότι αναγράφεται πάντα η πόλη καταγωγής κάποιου και όχι απλά η ευρύτερη γεωγραφική περιφέρεια) –

(β) του Ηγησία ή Ηγησίνου Σαλαμίνιου (πιθανώτερο από την Αττική Σαλαμίνα παρά από την Κυπριακή, αν και η δεύτερη προέρχεται από τη πρώτη, Ηρόδοτος, VII, 90 – ένας Ηγησίνους, παρότι υπερβολικά αντιλεγόμενος, είχε συνθέσει μια **Ατθίδα**, το μόνο σωζόμενο απόσπασμα της οποίας από τρίτο χέρι αναφέρεται στην μυθολογική ίδρυση της Βοιωτικής Άσκρης, σε ύφος αρχαιότατο, Fr. p. 144 B.),

και (γ) ενός **Κυπρία από την Αλικαρνασσό**, εξ ου και Κυπρία (του Κυπρία) ονομάσθηκαν τα έπη και όχι Κύπρια κατ' αυτήν την εκδοχή (Αθήναιος, XV, 682d = Test. 8 Bernabé; cf. VIII, 334b = Test. 9 B.; συμφωνούσε και ο Πρόκλος στην Χρηστομάθειά του με αυτήν την άποψη, Test. 7 B.). – Αλλά τα “Κύπρια” ονομαστικά απλά αναφέρονται στην Κύπριδα Αφροδίτη, και από αυτόν τον λόγο πήραν το όνομά τους. Πέραν της παραξενιάς σαν να λες την Ιλιάδα «Ομήρου». Και επί πλέον το κύρος της μαρτυρίας είναι ισχνότατο].

Από την γεωπολιτική αιτία του Τρωικού πολέμου κατά Πλάτωνα, και την κοινή μυθιστορική περί αρπαγής της Ελένης, τα Κύπρια εμβαθύνουν στο θείο σχέδιο που υπόκειται στον ρυθμό της ιστορίας.

Η κατάρρευση του συστήματος ισχύος και ισορροπίας δυνάμεων της Εποχής του Χαλκού, προς το τέλος της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ., (με εστίες στις γεωγραφικές περιφέρειες του πολυδύναμου κεντρικού γεωπολιτικού συστήματος της ιστορίας: Αίγυπτος, Μέση Ανατολή, Μικρά Ασία, Ελλάδα), ανάγεται κατά το νέο Δωρικό πνεύμα σε πολιτισμικό αίτιο. Η μέριμνα του χρόνου έχει οξυνθεί με την συγκέντρωση ισχύος (μεγάλες περιοχές ζωτικών χώρων), την συμπαρομαρτούσα ανάπτυξη της οικονομίας (συσσώρευση πλούτου), και την πολυπληθία ανθρώπινης παρουσίας (υπερπληθυσμός) που η ασφάλεια μειζόνων πολιτικών ολοκληρώσεων και η ευημερία ευόδωναν. Η αφοσίωση στην αποδοτική μέριμνα του χρόνου έχει απομακρύνει τον άνθρωπο από την βαθύτερη ανάγκη του ησυχασμού της έγχρονης ταραχής και λύτρωσης από την αγωνία του «Λαβυρίνθου» και απελευθέρωσης

από τον Άρχοντα του Κόσμου τούτου Μινώταυρο και Ιανό Διονυσοάδη. Επικρατεί ασέβεια. Η Μεγάλη Μητέρα Γη έχει βαρυνθεί τους τρόπους των παιδιών της. Και ο ουράνιος θεός Ζευσ αναλαμβάνει να ελαφρύνει το άχθος αρούρης, προκαλώντας τους πολέμους (τον Θηβαϊκό και Τρωικό ως προς εμάς εδώ και γύρο) που με την σειρά τους είχαν σαν αποτέλεσμα την κατάρρευση του κόσμου εκείνου και την έναρξη ενός καινούριου μεγάλου ενιαυτού της ανθρωπίνης μοίρας.

ἦν ὅτε μυρία φύλα κατὰ χθόνα πλαζόμεν' αἶι

<ἐκπάγλως ἐπίεξε> βαθυστέρνου πλάτος αἴης,

Ζεὺς δὲ ἰδὼν ἐλέησε καὶ ἐν πυκιναῖς πραπίδεσσι

κουφίσαι ἀνθρώπων παμβώτειρα σύνθετο γαῖαν,

ριπίσας πολέμου μεγάλην ἔριν Ἰλιακοῖο,

ὄφρα κενώσειεν θανάτῳ βάρος. οἱ δ' ἐνὶ Τροίῃι

ἥρωες κτείνοντο, Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή.

(Κύπρια, Fr. 1 B.; cf. Σχόλια A εις Ιλιάδα A 5; Anecdota Oxoniensia, IV 405. 6 Cramer; Σχόλια εις Ευριπίδους Ορέστη, 1641 [I 236. 4 sqq. Schwartz; Ευστάθιος, Σχόλια εις Ομήρου Ιλιάδα, p. 20. 13 sqq.)

Η έκφραση είναι η ίδια με την της Ιλιάδος: *Διὸς δ' ἐτελείετο βουλή*. Αλλά εδώ πρόκειται για μέγιστο σημείο τροπής της ιστορίας, την προετοιμασία της επανάστασης του κλασσικού Ελληνισμού.

Ο Ζευσ δεν κατακεραυνώνει το ανθρώπινο γένος για να ελαφρύνει την γη από την ανιερότητά του. Αλλά θέτει σε κίνηση μιαν υπαρξιακή αλυσίδα αιτίων και αιτιατών που οδηγεί με μοιρολατρική αναγκαιότητα στο επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Ζευγνύει την θεά Θέτιδα, η οποία αρνείται την δική του επαφή, με τον θνητό Πελία (Fr. 2 B.). Στους γάμους οι θεοί φέρνουν δώρα (Fr. 3 B.). Η Έρις το μήλο. Η Αφροδίτη ευρίσκεται στην εστία των εξελίξεων: με το αίσθημα της στασιμότητας στον χρόνο για εορταστική παιδιά της αιωνιότητας χαρακτηρίζεται με ανθινή υμνολογία και ηδεία μεγαλοπρέπεια η φορεσιά της Αφροδίτης (Fr. 4 B.) - οι νεκτάρια περιγραφές του Αλκμάννα εδώ έχουν την πηγή τους. Καταστόλιστη με στεφάνους

αγριολούλουδων αυτή και η χαρωπή ακολουθία της Νυμφών και χαρίτων φθάνει στην Ίδη για να παρουσιασθεί στον κάλλιστο Πάρι (Fr. 5 B.), με περιδέραια στον μαρμάρινο λαιμό της (Fr. 6 B.). Με την καθοριστική Κρίση υπέρ της τελειώνει το πρώτο βιβλίο των Κυπρίων.

Μεγάλο μέρος των Κυπρίων κατελάμβαναν τα Λακωνικά (Frs. 7 – 15 B.). Όχι μόνο τα της Ελένης αλλά και των Διοσκούρων (η αρπαγή των Λευκιπιδών, η μάχη με τους Αφαρητίδες).

Η Δωρική τάση στην Σπάρτη σύμφυσης ή μετατροπής των ηρώων ανδρών του προηγούμενου γένους των ανθρώπων (το διαλάμψαν προ της κατάρρευσης του τέλους της 2^{ης} χιλιετίας π.Χ., το Αχαϊκόν της λεγομένης Μυκηναϊκής εποχής) σε θεότητες εκφράζεται ήδη πλησίστιος στα Κύπρια. Οι Διόσκουροι, παιδιά της Λήδας, συλλαμβάνονται υπό την κανονική εν συνεχεία εκδοχή της διπολικότητας θνητού και αθανάτου: ο Κάστωρ είναι θνητός προερχόμενος από το σπέρμα του Τυνδάρεω, ενώ ο Πολυδεύκης αθάνατος, από τον θείο αφρό του Διός (Fr. 8 B.; cf. Σχόλια εις Οδύσσεια λ 299 και 300; Ευστάθιος, Σχόλια εις Οδύσσεια, p. 1686. 22sq.). Στην Ιλιάδα οι Διόσκουροι είναι απλώς νεκροί ήρωες, Γ 243-4.

[Την αντίθεση σε αυτό το σημείο του Ομήρου και των «νεωτέρων» ποιητών τονίζει εντυπωσιακά αρνητικά ο χριστιανός Lactantius, *Divinarum Institutionum*, I, 10, 5 (34 Brandt)].

Η μεγάλη μετουσίωση γίνεται για την Ελένη. Ο Ζeus την γεννάει μετά τους Διόσκουρους όχι από την Λήδα, αλλά από της φοβερή θεά του Γδικιωμού, την Νέμεση, την μεγασθενή έφορο της φοβερής Δικαιοσύνης ως ακριβούς ισότητας αντίθετων αδικιών [Αναξίμανδρος, B1 DK12], το απόλυτο πνεύμα του Δικα-Δίχα, τον ανηλεή νόμο της απαρέγκλιτης ισότιμης πληρωμής κάθε πράξης με αντίπραξη του ίδιου νομίσματος.

[Για το θέμα, δείτε την ανάλυση στην μελέτη μου «*The Law of Inviolable Justice, Mechanism of Self-Sustainable Cosmic Order*» στο: Apostolos L. Pierris, *The Emergence of Reason from the Spirit of Mystery, An Inquiry into the Origin and Nature of Ancient Greek Philosophy*, Vol. I, Religion and Mystery, 2006, Chapter 4, pp. 150-203].

Η Νέμεσις προσπαθεί να αποφύγει την συνεύρεση βιασμού από τον Δία, (όπως η Δήμητρα από τον Ποσειδώνα στις ισχυρές Πελασγικές παραδόσεις της Δυτικής Αρκαδίας και της Βοιωτίας), μεταμορφώνεται σε παντοία είδη ζώων, (όπως η Θέτις διωκόμενη από τον Πηλέα),:

τούς δε μέτα [sc. μετά τους Διόσκουρους] *τριτάτην Ἑλένην τέκε θαῦμα*

βροτοῖσι·

τήν ποτε καλλίκομος Νέμεσις φιλότητι μιγείσα

Ζηνὶ θεῶν βασιλῆϊ τέκε κρατερῆς ὑπ' ἀνάγκης·

φεῦγε γὰρ οὐδ' ἔθελεν μιχθήμεναι ἐν φιλότητι

πατρὶ Διὶ Κρονίωνι· ἐτείρετο γὰρ φρένας αἰδοῖ

καὶ νεμέσει· κατὰ γῆν δὲ καὶ ἀτρύγετον μέλαν ὕδωρ

φεῦγε, Ζεὺς δ' ἐδίωκε, λαβεῖν δ' ἐλιλαίετο θυμῷ,

ἄλλοτε μὲν κατὰ κῦμα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης

ἰχθύι εἰδομένην πόντον ποὺν ἐξοροθύνων,

ἄλλοτ' ἀν' Ὠκεανὸν ποταμὸν καὶ πείρατα γαίης,

ἄλλοτ' ἀν' ἥπειρον πολυβώλακα· γίγνετο δ' αἰνὰ

θηρί', ὅσ' ἥπειρος πολλὰ τρέφει, ὄφρα φύγοι νιν.

(Κύπρια Fr. 9 B.)

Εν τέλει ο Ζεὺς την βιάζει υπό μορφή χήνας (Fr. 10 B.). Και γεννιέται το δεινό θαῦμα για τους θνητούς, ο ὀλεθρός τους που τον αγαπάνε, η Ησιόδεια Πανδώρα που ο Ζεὺς πάλι ἔδωσε στους ανθρώπους, γελώντας με την ἀνοιά τους, για να τους τιμωρήσει.

[Μιλάει ο Ζεὺς στον Προμηθέα σε σχέση με την κλοπή του πυρός και για την συνεπαγόμενη μοίρα των ανθρώπων:

τοῖς δ' ἐγὼ ἀντὶ πυρὸς δώσω κακόν, ᾧ κεν ἅπαντες

τέρπωνται κατὰ θυμὸν ἐὼν κακὸν ἀμφαγαπῶντες.

Ησίοδος, *Έργα και Ημέραι*, 37-8].

Όλα μέρος της χαλύβδινης αλληλουχίας για την καταστροφή του προτέρου γένους των ανδρών. Διός δ' ετελείετο βουλή, όντως.

Το μεγάλο κέντρο λατρείας της Νεμέσεως ήταν στον Ραμνούντα της Αττικής. (Μια ακόμη υπόδειξη για τον Σαλαμίνιο ποιητή των Κυπρίων). Το πρώτο της αφίδρυμα ήταν άγαλμα «*έν Αφροδίτης σχήματι διό και κλάδον είχε μηλέας*» (Σούδα, Φώτιος, s.v. Ραμνουσία). Το κλασσικό σπουδαίο άγαλμα της θεάς (του Αγοράκριτου λεγόμενο, ή και αυτού του Φειδία θεωρούμενο, με την υπογραφή του μαθητή του Αγοράκριτου κατά παραχώρηση ερώντος προς ερώμενον) έφερε στην αριστερά κλάδο μηλέας. [Cf. Γ. Δεσπίνης, *Συμβολή στη Μελέτη του Έργου του Αγοράκριτου*, 1971, σελ. 1-3 για τις πηγές, και προτεινόμενη αναπαράσταση Πιν. I – IV].

Στην βάση του αγάλματος ο καλλιτέχνης είχε δημιουργήσει ανάγλυφες παραστάσεις, που για να τις εξηγήσει ο Παυσανίας προλογίζει την περιγραφή του με αναφορά ακριβώς στην γέννηση της Ελένης από την Νέμεση κατά τα Κύπρια. Η κοινή παραδοχή για τον πατέρα είναι ότι ήταν ο Ζευς και όχι ο Τυνδάρεως. Το ιδιότυπο έγκειται στην ταυτότητα της μητέρας, που εδώ ήταν η Νέμεσις και όχι η Λήδα, η οποία μόνον είχε απλά θρέψει από τον μαστό της το βρέφος (Παυσανίας, I, 33, 7). Και συνεχίζει ο Περιηγητής: *ταῦτα ἀκηκοῶς Φειδίας πεποίηκεν Ἑλένην ὑπὸ Λήδας ἀγομένην παρὰ τὴν Νέμεσιν, πεποίηκε δὲ Τυνδάρεῶν τε καὶ τοὺς παῖδας καὶ ἄνδρα σὺν ἵππῳ παρεστηκότα, Ἴππέα ὄνομα· ἔστι δὲ Ἀγαμέμνων καὶ Μενέλαος καὶ Πύρρος ὁ Ἀχιλλέως, πρῶτος οὗτος Ἑρμιόνην τὴν Ἑλένης γυναῖκα λαβών. ἐξῆς δὲ ἐπὶ τῷ βάθρῳ καὶ Ἔποχος καλούμενος καὶ νεανίας ἐστὶν ἕτερος· ἐς τοῦτο ἄλλο μὲν ἤκουσα οὐδέν, ἀδελφοὺς δὲ εἶναι σφᾶς Οἰνόης, ἀφ' ἧς ἐστὶ τὸ ὄνομα τῷ δήμῳ* (Παυσανίας, I, 33, 8).

Στενή λοιπόν και σημαίνουσα η σχέση της Νέμεσης στον Ραμνούντα με τα Ελενικά των Κυπρίων. (Πράγμα που ξαναδείχνει στον Σαλαμίνιο και Αττικό Ηγησία ή Ηγησίνο για ποιητή).

Την σχέση καταγράφει και χρησιμοποιεί ο Καλλίμαχος:

Τευκρῶν ἡνίκα νῆες Ἀχαιίδες ἄστεα κήδιν

ἔπλεον ἄμφ' Ἑλένη Ραμνουσίδι θυμωθεῖσαι.

Καλλίμαχος, Ὑμνος εἰς Ἀρτεμιν, 231-2

Ἡ ντόπια παράδοση ἔφερε τον Δία να συνευρίσκεται με την Νέμεση εκεί στον Ραμνούντα, εκεί να τίκτεται το Ωόν “ὅπερ εὐρουῖσα ἡ Λήδα ἐθέρμανε καὶ ἐξέβαλε τοὺς Διοσκόρους καὶ τὴν Ἑλένην”, Σχόλια *ad loc.*

Ἡ χαρακτηριστική Δωρική τάση στα Κύπρια αναγωγῆς σε θεία υπόσταση του προτιμώμενου ηρωικού παρελθόντος κατὰ την προτέρα γενεά, εκφράζεται και στην Απολλώνια πατρότητα των Λευκιπιδῶν Ιλάειρας και Φοίβης (Κύπρια Fr. 11 B.).

Το ιερό τους στην Σπάρτη βρισκόταν κοντά στον διπλό ναό της Αφροδίτης ἐπὶ του λόφου που κείται προς βορρά του λόφου του Ξενία (Παυσανίας, III, 16, 1). Ο διπλούς ναός ἦταν ἓνα μοναδικό διώροφο οικοδόμημα, λατρευομένης ενοπλίου Αφροδίτης στο ισόγειο και της Μορφούς (ἐπὶ κληση της Αφροδίτης) στον ὀροφο. Το λατρευτικό ἄγαλμα της Μορφούς την παρίστανε καθήμενη με καλύπτρα στην κεφαλὴ και πῆδες στα πόδια. Με αλύσεις ἀπὸ τα χέρια προσδεδεμένες στο ἔδαφος παρίσταται και ἡ Ελένη των Λελεγικῶν Τριάδων (αν και ὀρθή αὐτή καλυμμένη με ἰδιαίτερο πῖλο στη κεφαλὴ) στα σχετικά Σπαρτιατικά ἀνάγλυφα του Μουσείου της Σπάρτης, ὅπως θα ἀναλύσω παρακάτω. Οἱ πῆδες της Μορφούς περιτέθηκαν κατὰ την τοπικὴ παράδοση ἀπὸ τον Τυνδάρεω, για την βεβαιότητα του γάμου ἐν ὄψει της ἀήθους πολυγαμίας των θυγατέρων του (Παυσανίας III, 15, 10-11). Στο ιερό της Ιλάειρας και Φοίβης κρεμόταν ἀπὸ το ταβάνι με ταινίες το θεῖο Ωόν της Λήδας, ὅπως ἔλεγαν. Εκεί βρισκόταν και το οἶκημα, καλούμενο Χιτών, ὅπου κατ' ἔτος ὑφαίναν οἱ γυναῖκες χιτῶνα για τον Ἀμυκλαῖο Ἀπόλλωνα. Οἱ παρθένες που ιερῶντο για τις Λευκιπίδες ἐκαλούντο και αὐτές Λευκιπίδες. (Παυσανίας, III, 1-2). Ἀντί για Λευκιπίδες ὁμως ἔχουμε λατρευτικά κατ' ουσίαν Απολλωνίδες, ὅπως στα Κύπρια.

Εκεί στο ιερό δίπλα διετηρεῖτο και το λεγόμενο σπίτι των Διοσκούρων ὅταν ζούσαν ἐπιφανεῖς ἐπὶ γῆς ὡς ἥρωες (Παυσανίας, III, 16, 2-3).

Όλα δείχνουν με διασταυρούμενους τρόπους την συνάφεια των Κυπρίων προς τις Σπαρτιατικὲς παραδόσεις (με ἐπὶ μέρους ἐπεξεργασίες που διατρανώνουν το νόημα σαφέστερα). Ὅπως και ἡ δια μακρῶν ἐξιστόρηση της σχέσης και διαμάχης των Τυνδαριδῶν με

τους Αφαρητίδας, και ο συμβολισμός θνητότητας και αθανασίας που μοιράζονται τα δυο αδέρφια. (Κύπρια Fr. 15; Σχόλια εις Πινδάρου Νεμεονίκαί, Χ, 114a [III, 179, 4 sqq. Drachmann]; Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη, III, 11, 2; παραβλητέα η ιστόρηση της υπόθεσης από τον Πίνδαρο, Νεμεονίκαί, Χ, 49-90).

Ο ρόλος της Αφροδίτης – Νέμεσης – Ελένης στην πραγμάτωση της βουλής του Διός αποτελεί κύριο άξονα νοηματοδοσίας των Κυπρίων (εξ ου και το όνομα των επών) – και συνδεδετικό ιστό των διαφορετικών εξελίξεων που εξιστορούνται.

Έτσι η αρπαγή από τους Τυνδαρίδες των εξαδέλφων τους Λευκιπιδών θεωρείται η δράση που συνεπιφέρει (και εξισορροπείται από) την όμοια αντίδραση της αρπαγής της αδελφής των Διοσκούρων από τον Πάρι (Κύπρια Fr. 11 B.).

Η Αττική σύνδεση της προδωρικής Σπάρτης διαδραματίζεται στην αρπαγή της Ελένης από τον Θησέα με τον φίλο του Πειρίθου. Η Ελένη ήταν μικρή κόρη τότε 12 (Απολλοδώρος, Επιτομή, I, 23) ή 10 ετών (Διόδωρος, IV, 63, 2). Ο Θησεύς την άφησε στις Αφίδνες πηγαίνοντας να βοηθήσει τον Πειρίθου να αρπάξει την Περσεφόνη (το θέμα του Ομηρικού Ύμνου στην Δήμητρα περί βιασμού στην συνεύρεση των δύο φύλων, και βιασμού παρθενίας μάλιστα από τον Θάνατο, διεκτραγωδεύεται πολλαχώς και πολυτρόπως), οι δε Διόσκουροι, εκστρατεύσαντες στην Αττική, πορθούν τις Αφίδνες, ξαναπαίρνουν πίσω την Ελένη και σκλαβώνουν την μητέρα του Θησέα Αίθρα. (Κύπρια Fr. 13 B.; Σχόλια Α εις Ιλιάδα Γ 242; Απολλόδωρος, Βιβλιοθήκη, III, 128; Επιτομή, I, 23; Διόδωρος, IV, 63).

Η «απαγωγή» της Ελένης από τον Πάρι είναι εκούσια. Στον Ησίοδο ο γάμος της προς τον Μενέλαο ήταν απόφαση του θνητού πατέρα της Τυνδάρεω, που διάλεξε την πλουσιώτερη προσφορά δώρων, όπως θα δούμε παρακάτω. Μάλλον έτσι χρωματιζόταν και στα Κύπρια. Όταν ο Πάρις έρχεται στην Λακεδαίμονα φιλοξενείται πρώτα από τους Διόσκουρους, όπου συνάπτονται φιλικές σχέσεις. Μετά πηγαίνει στο ανάκτορο του Μενέλαου όπου επίσης φιλοξενείται πλουσιοπάροχα. Στο πρώτο επίσημο δείπνο δίνει ζηλευτά δώρα στην Ελένη. Ο Μενέλαος αποπλέει στην Κρήτη, η Αφροδίτη “συνάγει τήν Ἑλένην τῷ Ἀλεξάνδρῳ, καὶ μετὰ τήν μίξιν τὰ πλεῖστα κτήματα ἐνθέμενοι νυκτὸς

ἀποπλέουσι” (κατά την συνοπτική περίληψη της υπόθεσης του έργου στο σχετικό μέρος, Πρόκλος, *Χρηστομάθεια*, b, A. Severyns, *Recherches sur la Chrestomathie de Ptochos*, III, 1, *Procli Fragmenta* p. V 95- 102; Κύπρια, *Argumentum*, p. 39. 12-18, Bernabé). Πιθανώς στα Κύπρια ανήκει και η πληροφορία που ο Αριστοτέλης παρέχει (αν και την χρησιμοποιεί σοφιστικά και ρητορικά) ότι ο Τυνδάρεως άφησε στην Ελένη το δικαίωμα της επιλογής να ακολουθήσει τον Πάρι (Αριστοτέλης, *Ρητορική*, 1401b35-6). **Οι στενοί κατ’ άνθρωπον συγγενείς της, και ιδίως οι αδελφοί της Διόσκουροι, είδαν ευνοϊκά, ή δεν προσέλαβαν αρνητικά, την «απαγωγή».**

Η εικόνα εναρμονίζεται προς το τραγούδι.

Σε ένα αμφορέα (Μόναχο 1383) με έξοχη αγγειογραφία (μέσα του 6^{ου} αιώνα π.Χ.) που αποδίδεται στον Ζωγράφο του Άμασι, παρουσιάζεται μια κατοπτρικά συμμετρική σύνθεση:

στην αξονική μέση μια γυναίκα με βαρύτιμη φορεσιά εστραμμένη προς τα αριστερά σηκώνει ελαφρά με το δεξί της χέρι μακρά καλύπτρα από το κεφάλι ανοίγοντας το επίβλημα εις φάνερωση οικείωσης και αποκαλύπτοντας το πρόσωπό της που κοιτάζει ένα προπορευόμενο νεαρό άνδρα, ο οποίος γυρίζει για να την δει ενώ κινείται προς τα αριστερά, σαν για να δηλώσει ότι συγκινούνται. Ο άνδρας είναι ντυμένος με ένα πολύ κοντό χιτώνα με λιτή αλλά βαρύτιμη διακόσμηση, ίσα για να καλύπτει το αιδού, αφήνοντας γυμνά εξαιρετικά όμορφα μυώδη πόδια, μηρούς και κνήμες, ενώ επίσης διαγράφονται επιτηδευμένα με έμφαση στην γυμναστική τελειότητά τους οι βραχίονες. Φορεί περικεφαλαία με λοφίο που υπερβαίνει το άνω όριο της εικόνας και εισέρχεται στην περίτεχνη διακοσμητική ζώνη πάνω προς τον λαιμό του αγγείου. Κρατάει με το αριστερό χέρι την θήκη του ξίφους, ενώ με το δεξί κραδαίνει ορθό γυμνό το ξίφος έτοιμο για υπεράσπιση έναντι οποιασδήποτε απειλής και προσβολής. Πίσω από την γυναίκα ακολουθεί στην ίδια κατεύθυνση ένας άλλος άνδρας με τον ίδιο τύπο περιβολής, ένα κοντό χιτώνα πολυτελώς διακοσμημένο, με μια ιδέα μανικιών να καλύπτουν λίγο το πάνω μέρος του βραχίονα (ενώ του πρώτου μόνο που καλύπτει τον ώμο), στο αριστερό χέρι έχει το ξίφος μέσα στην θήκη του, ενώ με το δεξί κρατεί ορθό ένα δόρυ, περικεφαλαία όμοια με του άλλου και πόδια γυμνά. Τα μαλλιά και των δυο είναι κομμένα έτσι ώστε να καλύπτουν πίσω τον σβέρο.

Στα δυο άκρα της εικονογραφίας βρίσκονται σε κατοπτρική συμμετρία δυο γυμνοί αγένειοι νεαροί, Κούροι με πλούσια μακριά μαλλιά να σχηματίζουν τον γνωστό καταρράκτη στην πλάτη. Κρατούν ορθό από ένα δόρυ, ενώ από το δεξί χέρι του αριστερού κρέμεται γυμναστικός αρύβαλλος.

[I. B. Ghali-Kahil, *Les Enlèvements et le Retour d' Hélène dans les Textes et les Documents Figurés*, Pl. I].

Η ερμηνεία είναι προφανής. Ο άνδρας που οδηγεί μπροστά είναι ο Πάρις. Η γυναίκα που ακολουθεί εκούσια κάνοντας την χαρακτηριστική χειρονομία των αποκαλυπτηρίων είναι η Ελένη. Ο άνδρας που ακολουθεί ο Αινείας, με τον οποίο κατά τα Κύπρια ξεκίνησε την επιχείρηση της αρπαγής ο Πάρις (Πρόκλος, *Χρηστομάθεια*, b, p. 39. 29-31 PEG Bernabé). Οι δυο γυμνοί νεανίσκοι είναι οι Διόσκουροι, παριστανόμενοι όπως σε Διοσκουρικά ανάγλυφα της Σπάρτης, ο αριστερός μάλιστα με αρύβαλλο (Αρχ. Μουσ. Σπάρτης No. 538).

[Δείτε τις σχετικές αναλύσεις μου για το ανάγλυφο και τον αμφορέα στο: (α) Απόστολος Πιερής, *ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ II, Μια Ομάδα Αρχαϊκών Λακωνικών Αναγλύφων - Οι Διόσκουροι της Δωρικής Σπάρτης: μια Μεταμόρφωση*, και (β) Απόστολος Πιερής, *ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ IV, Ο Αθλητικός Αρύβαλλος του Πολυδεύκη, η Διακοσμητική Παράδοση στον Βαθυκλή, το Δεύτερο Πρώιμο Ανάγλυφο των Χθόνιων Βασιλέων, και ο Συμβολισμός του Ροδιού*, 1. – Και τα δύο στον ιστότοπο του Ινστιτούτου, τμήμα Research Projects, κατηγορία «Στο Μουσείο της Σπάρτης»].

Σε μια σειρά παρόμοιων αγγειογραφικών παραστάσεων εικονίζεται η περιγραφή του έπους των Κυπρίων.

[Ghali-Kahil Pl. III,1; II; LXXX,3 – από τον 6^ο αιώνα π.Χ. Και από το πρώτο μισό του 5^{ου} : Pl. III,2; IV; III,3; cf. *ibid.* pp. 54-5].

Στον σκύφο του Μουσείου Καλών Τεχνών της Βοστώνης Νο. 13186 (Ghali-Kahil Pl. IV) του ζωγράφου του αυστηρού ρυθμού Μάκρωνος (κεραμουργός Ιέρων), έχουμε σε αντίστιξη επί του ιδίου θέματος την διαφορά ύφους του πρώιμου κλασσικού και του υψηλού αρχαϊκού, σε έξοχα μάλιστα παραδείγματα του Μάκρωνος και του Ζωγράφου του Αμάσιος.

Η κίνηση εξελίσσεται και εδώ από δεξιά προς αριστερά αντί του κανονικού της επιπεδογραφίας από δεξιά προς αριστερά, για να τονισθεί η εκτροπή των συμβαινόντων. Επιγραφές παρά τα πρόσωπα τεκμηριώνουν αναμφισβήτητα την ερμηνεία. **Η αυστηρή κατοπτρική συμμετρία ακόμη και μέσα στην κίνηση της αρχαϊκής απεικόνισης έχει τώρα αντικατασταθεί από μια σύνθετο δυναμική συμμετρία.** Ο κεντρικός άξονας της παράστασης βρίσκεται στο εμπρόσθιο μέρος της φιγούρας της Ελένης. Σε μια στάση αρχομένης διστακτικής κίνησης σκύβει το κεφάλι για να κοιτάξει τον Πάρι, έναν λυγερόκορμο πανέμορφο νεαρό με δεμένα σε κρώβυλο πίσω τα μακριά μαλλιά κατά την νεανική συνήθεια της εποχής της εικονογραφίας. Φοράει περίτεχνο, μοδάτο, πολύπτυχο κοντό χιτώνα και μέγα ιμάτιο ριγμένο επιδεικτικά πάνω στους ώμους του με πλατειά πτυχολογία, έτσι ώστε με τον όγκο του το ένδυμα να αποτελεί αντιστικτικό πλαίσιο για την ραδινή κομψότητα του σώματος του Πάρι και την φρέσκια χάρη του προσώπου του. Η ανδρεία του σημαίνεται με την τεράστια περικεφαλαία που έχει σηκωμένη στο κεφάλι του, **η οποία διακόπτεται τώρα ορθολογικά από την αυστηρή φάσα με τον μαίανδρο που διακοσμητικά κλείνει τον χώρο της εικονογραφίας πάνω, αντί να επικαλύπτει την φαρδιά και πλούσια, αν και φορμαλιστικά τέλεια, αντίστοιχη ορίζουσα ζώνη της αρχαϊκής παράστασης.** Κινείται σθεναρά προς τα αριστερά, με μεγάλο δρασκελισμό και υψωμένη την πατούσα του αριστερού ποδιού και γυρίζει να δει την ακολουθούσα Ελένη την οποία έχει αρπάξει από τον δεξιό πήχυ, ενώ με το δεξί του κρατάει δόρυ έντονα κεκλιμένο προς τονισμό της ροπής προς τα αριστερά.

Μπροστά του ένας άλλος νεαρός σε ζωηρή κίνηση γυρίζει να κοιτάξει αν ακολουθούν πίσω του, όμοια ενδεδυμένος και ίδια κόμμωση, αλλά με ταξιδιωτικό πέτασο κρεμασμένο στον σβέρκο του αντί κράνους, όμως με δυο δόρατα στο δεξί και ασπίδα στο αριστερό, στην οποία επίσημα εικονίζεται λέων σε στάση εκτίναξης. Οι δυο νεαροί φοράνε επίσης

κατάτεχνα υποδήματα ενώ τρεις γυναικείες μορφές στα αριστερά έχουν γυμνά πόδια. Οι νεαροί ήλθαν για να φύγουν, οι γυναίκες είναι εντόπιες και οικουρές.

Η διπλή έντονη αρσενική κινητικότητα στο αριστερό της εικόνας ζυγοσταθμίζεται και ισορροπείται δυναμικά από την τριπλή ογκηρή θηλυκή στατικότητα στο δεξιό.

Οι τρεις γυναίκες είναι ομοιότροπα ενδεδυμένες με μακρό ιμάτιο πολύπτυχο και αυτό αλλά απλούστερο και αδρότερο από το κατάτεχνο του Πάρι. Της Ελένης το μισοσκέπαστο από καλύπτρα κεφάλι στεφανώνει ένας μικρός, ιπτάμενος μεταξύ αυτής και του Πάρι, γυμνός φτερωτός Έρως. Η ακολουθούσα γυναικεία μορφή έχει μαζεμένα τα μαλλιά φορώντας στο κεφάλι σκούφο υφασμάτινο από τον οποίο κρέμονται πίσω πτυχώσεις. Το δεξί της χέρι είναι εκτεταμένο προς και πάνω από το κεφάλι της Ελένης με ανοικτή παλάμη σε μια επιβλητική χειρονομία προστασίας και κατοχής. Τρίτη έπεται μια παρόμοια μορφή, έχει τα μαλλιά τώρα δεμένα με μια ταινία που κάνει ωραίο κόμπο πίσω, ενώ το δεξιό της χέρι υψώνεται από τον αγκώνα με ανοικτή παλάμη κρατώντας επιδεικτικά άνθος σε χειρονομία συμβολισμού, έκφρασης και ταυτόχρονα μαγικής πρόκλησης των δρωμένων.

Κάτω από την αριστερή λαβή του πάγκαλου σκύφου προβάλλεται το δεξί πόδι του δρομαίου άκρου νεαρού. Κάτω από την δεξιά λαβή ένα νεαρό αγόρι παρατηρεί την σκηνή που εξελίσσεται και κάνει με το υψωμένο δεξί του μια χειρονομία έκπληξης για την σημασία των διαδραματιζομένων. –

Επιγραφές εξηγούν (από αριστερά προς δεξιά): ΑΙΝΕΑ, ΑΛΕΧΣΑΝΔΡΟΣ, ΗΕΛΕΝΕ, ΑΦΡΟΔΙΤΕ, ΠΕΙΘΟ (Αινείας, Άλέξανδρος, Έλένη, Αφροδίτη, Πειθώ). Λείπει επιγραφή για το αγόρι στην δεξιά λαβή: είναι ο γιος της Ελένης από τον Μενέλαο κατά τα Κύπρια Πλεισθένης (Κύπρια Fr. 12 B.; Σχόλια εις Ευριπίδου Ανδρομάχη 898, II 305,23 sqq. Schwartz). Η Ιλιάδα ξέρει μια μόνο κόρη της Ελένης από τον Μενέλαο (Γ 175), την Ερμιόνη κατά τα Σχόλια. (Έτσι και στον Ευριπίδη, *Ανδρομάχη*, 898 – contra, Σοφοκλής, *Ηλέκτρα*, 539). Η Ομηρική Ιλιάδα όμως υποχωρεί συχνά για τους αρχαίους στο βάρος της παράδοσης των Κυπρίων και των «νεωτέρων», προ πάντων όταν το θέμα αφορά στις παραδόσεις της Πελοποννήσου και της Ηπειρωτικής Ελλάδας.

Στον σκύφο αν δεν είναι ο Πλεισθένης το ανώνυμο αγόρι, θα μπορούσε να είναι ο Νικόστρατος, γιος της Ελένης κατά τον Λακεδαιμόνιο πρώιμο επικό ποιητή Κιναιθώνα (Σχόλια Α εις Ιλιάδα 175 = Fr. 3 PEG p.116 Bern.) και τον Ησίοδο (Fr. 175 Merkelbach – West). Αλλά κατά μια παράδοση (που φέρονται να υιοθετούσαν οι Λακεδαιμόνιοι κατά τα ζητήματα διαδοχής μετά τον Μενέλαο, για ότι αυτή η πληροφορία μπορεί να σημαίνει) ο Νικόστρατος ήταν γόνος δούλης από τον Μενέλαο όπως και ο Μεγαπένθης (Οδύσσεια, δ 11; Πausanias II, 18, 6). Το αν αυτά απηχούν επιβιώσασες μνήμες στην ιστορική Ελλάδα από την προϋπάρξασα Μυκηναϊκή εποχή, ή αποτελούν συναγωγές βασιζόμενες σε μαρτυρίες ότι τον Μενέλαο δεν διαδέχθηκαν οι φερόμενοι γιοί του αλλά ο Ορέστης που από την Τυνδαρίδα Κλυταιμνήστρα είχε γνήσιο αίμα Λακωνικό, είναι δύσκολο να διακριβωθεί. Είναι από το ένα μέρος πιθανό, στην ρέουσα και καταρρέουσα κατάσταση του τέλους της Μυκηναϊκής εποχής και Αχαϊκής ηγεμονίας ο Ορέστης να επιβλήθηκε με βία παραμερίζοντας τους άμεσους κληρονόμους του Μενέλαου ως νόθους (ένα δράμα που εξελίχθηκε ενίοτε και με τις διαδοχές των Σπαρτιατών βασιλέων). **Και προς αυτήν την κατεύθυνση δείχνει η πληροφόρηση ότι οι Σπαρτιάτες τιμούσαν δυο άρρενα παιδιά της Ελένης, τον Νικόστρατο και τον Αιθιόλα.**

[Σχόλια Α εις Ιλιάδα, Γ 175; πιθανόν το γεγονός αυτό να κατεγράφετο από τον τραγικό ποιητή Σωσιφάνη – τον πρώτο, την εποχή Φιλίππου /Αλεξάνδρου - : Μενελάου και Ελένης αναγράφονται παίδες Σωσιφάνει [Duebner: Σωσιφάνης cod.] **Νικόστρατος και Αίθιόλας** [Valckenaer: Ίολαος Wendel: Ίολμος codd], οί δέ Θρόνιον, καὶ θυγατέρες Μελίτη και Ερμιόνη. Σχόλια εις Θεόκριτον, XVIII 51, p. 333. 1- 3 Wendel = TrGrFr vol. I, p. 262, Snell, Σωσιφάνης Συρακόσιος, Fr. 5).

Από το άλλο μέρος, υπήρχε αντιπαλότητα μεταξύ των αυτόχθονων γενών (Τυνδαρίδες) και των ισχυρών επήλυδων (Πελοπίδες), και αυτό αντικατοπτρίζεται στις ανάλογες ρήξεις μεταξύ Αγαμέμνονα και Κλυταιμνήστρας, όπως και μεταξύ Μενέλαου και Ελένης. Αυτή είναι η πολιτική διάσταση των ερωτικών παθών. Για την Σπάρτη έμειναν οι αμφιλεγόμενοι από τους Ίωνες Ομηρίδες άνακτες γνήσια παιδιά της Ελένης].

Στην άλλη πλευρά του σκύφου της Βοστώνης παρίσταται η αναμέτρηση Μενελάου και Ελένης μετά την πτώση της Τροίας. Στο

πνεύμα και το ύφος της εποχής του αυστηρού ρυθμού επαναλαμβάνεται ο πολυδύναμος συμβολισμός της περίφημης πυραμιδοειδούς διπλής στήλης του Μουσείου της Σπάρτης (No. 1 Tod – Wace). Περί ης πολύς ο λόγος εν συνεχεία.

3 Δεκεμβρίου 2019